

DIDŽIOJO PENKETO ASMENYBĖS BRUOŽŲ IR KOGNITYVINIO STILIAUS SĄSAJOS

Loreta Bukšnytė–Marmienė, Kristina Kovalčikienė¹, Aldona Ciūnytė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Santrauka. Problema. Tiek asmenybės bruožai, tiek kognityviniai stiliai yra reikšmingi kintamieji ugdymo, organizacijų bei kituose kontekstuose. Koks ryšys sieja šiuos du konstruktus? Jau keletą dešimtmečių asmenybės ir stilių sąsajos išlieka daugelio mokslininkų tyrimų dėmesio centre. Nors pasaulyje atlikta nemažai tyrimų analizuojant asmenybės bruožų ir kognityvinių stilių sąsajas, vis dėlto lieka neatsakytų klausimų (pavyzdžiui, tyrimų rezultatai yra priešaringi neurotizmo bruožo ir kognityvinio stiliaus sąsajų atžvilgiu; nėra atsakyta į klausimą, ar sutariamumo bruožas susijęs su kognityviniu stiliumi). Be to, nors asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajų tyrimai atlikti įvairiose šalyse, stokojama tyrimų, nagrinėjančių asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajas Lietuvoje. Todėl šiuo tyrimu siekta patikrinti, ar kultūrinis kontekstas nekeičia šių sąsajų, jų kombinacijų ir Lietuvoje aptinkamos tos pačios sąsajos, kaip ir kitose šalyse. Pagrindinis šio straipsnio **tikslas** – nustatyti darbuotojų asmenybės bruožų ir jiems būdingo kognityvinio stiliaus sąsajas. Tyrime dalyvavo 110 darbuotojų (58 moterys ir 52 vyrai) **Metodikos**. Tiriamieji užpildė Kirtono adaptyvumo – novatoriškumo inventorių (KAI) ir Didžiojo penketo NEO–PI–R testą. **Rezultatai, išvados.** Nustatyta, kad darbuotojų kognityvinis stilius arba kognityvinio stiliaus dimensijos pavieniui yra susiję su tam tikrais asmenybės bruožais. Atvirumas patyrimui susijęs su novatorišku kognityviniu stiliumi grupės ir taisyklių atitikimo, o ekstraversija – originalumo dimensijoje. Darbuotojai, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymi labiau išreikštu sąmoningumu ir sutariamumu. Adaptyvus kognityvinis stilius taip pat susijęs su ekstraversija efektyvumo dimensijoje ir su neurotizmo bruožu originalumo dimensijoje. Binarinė logistinė regresija atskleidė, kad ekstraversija prognozuoja novatorišką kognityvinį stilių, o sąmoningumo bruožas – adaptyvų kognityvinį stilių.

Pagrindiniai žodžiai: kognityvinis stilius, asmenybės bruožai, Didžiojo penketo asmenybės modelis.

¹ Susirašinėjimui: Vytauto Didžiojo universitetas, Teorinės psichologijos katedra, K. Donelaičio g. 52-315, LT-44244 Kaunas; tel.: 8 37 32 78 24, el. paštas: k.kovalcikiene@smf.vdu.lt.

ĮVADAS

Kiekvieną dieną žmogus priima sprendimus, sprendžia problemas ir daro tai dažnai jam įprastu būdu. Vieni mėgstame konkretumą, aiškumą ir tvarką, kiti – taisyklių nevaržymą, originalumą bei laisvę idėjoms.

Kognityvinis stilius psichologijoje apibrėžiamas kaip būdas, kuriuo žmonės mąsto, suvokia stimulus ir kaip tai naudoja savo elgesyje (Cools, Van den Broeck, 2007). Kognityvinis stilius skiriasi nuo kognityvinių gebėjimų – pastarieji matuojami intelekto testais (Zhang, 2006).

K. H. Brighamas, J. O. De Castro ir D. A. Shepherdas (2007, cit. pagal Bukšnytė, Švobaitė, 2009) nurodė, kad kognityvinis stilius yra (1) matmuo, kuris gali būti įvertintas naudojant psichometrines technikas; (2) jis yra stabilus laiko atžvilgiu ir nepriklausomas nuo protinių gabumų (intelekto); (3) yra dvikryptis arba turi du polius ir (4) apibūdina skirtingus, o ne geresnius mąstymo procesus.

1976 m. dr. Michaelas J. Kirtonas sukūrė adaptyvaus – novatoriško kognityvinio stiliaus teoriją. Didžiosios Britanijos organizacinės psichologijos atstovas ne tik sukūrė teoriją, kuri gerai žinoma, pripažinta bei taikoma praktikoje (Buffinton et al., 2002), bet sukūrė ir instrumentą, kuris matuoja adaptyvų-novatorišką kognityvinį stilių, vadinamą Kirtono adaptyvumo-novatoriškumo inventoriumi (angl. *Kirton's Adaptation-Innovation Inventory*; KAI), kuris ir šiandien praktiškai nepakitęs nuo originalios versijos. Adaptyvaus-novatoriško kognityvinio stiliaus teorija susijusi su asmenų mąstymo stiliaus skirtumais, kurie veikia jų kūrybiškumą, problemų sprendimą ir sprendimų priėmimą bei pokyčių vertinimą (Tullett, 1995).

Pagal M. J. Kirtono teoriją, asmenų problemų sprendimo stilius nesikeičia nei bėgant laikui, nei su amžiumi. Asmenys, kuriems labiau išreikštas adaptyvus arba novatoriškas kognityvinis stilius, skirtingai sprendžia problemas ir priima sprendimus. Kiekvienas asmuo gali rodyti iniciatyvą, būdingą priešingam stiliui (tarsi naudodamas streso įveikimo mechanizmą), tačiau galų gale grįš prie stiliaus, kuriam teikia pirmenybę (Kirton, 2003, cit. pagal Stum, 2009). Pasak J. Almonaitienės ir R. Lekavičienės (2001), išorinės aplinkybės gali priversti žmogų elgtis jam nepriimtiniu būdu, bet dėl to keičiasi tik jo elgesys. Žmogus, besielgiantis priešingai savajam stiliui, patiria stresą, nukenčia jo veiklos efektyvumas.

Pagal šią teoriją kognityvinį stilių galima apibūdinti kaip kontinuumą nuo labai adaptyvaus iki labai novatoriško.

M. J. Kirtonas apibūdino *novatorius* kaip: (a) tariamai nedisciplinuosius, žiūrinčius į užduotis kitu kampu, (b) nevertinančius priimtų sutarimų ir nepaisančius tikslų įgyvendinimo siekių, (c) galinčius atlikti detalizuotas užduotis tik trumpais proveržiais, (d) netikėtai pareiškiančius apie tam tikrus revoliucinius pokyčius ir (e) turinčius pasitikėjimo savimi generuojant idėjas (Stum, 2009). Žmonės, kuriems būdingas stipriai išreikštas novatoriškas kognityvinis stilius, linkę iš naujo įvertinti ir kitaip apibrėžti problemas bei kontekstą, kokiam jie kilo, todėl yra linkę inicijuoti pokyčius, kurie kartais netikėti ir sunkiai priimami aplinkinių (Tullett, 1995). Novatoriai, linkę pastebėti ir stiprinti naujas problemas, joms spręsti ieško naujų būdų, bet jų veiksmų padariniai – neprognozuojami. Jie iškelia daug idėjų, kurių dauguma praktiškai nepritaikomos (Almonaitienė, Lekavičienė, 2001). Žmonės, kuriems būdingas novatoriškas kognityvinis stilius, mažiau tolerantiški struktūrai (politikai, taisyklėms ir paradigmai) ir mažiau gerbia bendrą susitarimą nei adaptyvieji. Novatoriai linkę inicijuoti pokyčius esamoje struktūroje (iš kurios, jų nuomone, ir kyla problemos), kad jas išspręstų (Houle–Rutherford, 2000).

M. J. Kirtonas apibūdino *adaptyviusius* kaip: (a) susikoncentravusius į problemas sprendimą, o ne į radimą, (b) ieškančius išbandytų ir suprantamų problemų sprendimo būdų, (c) išlaikančius didelį tikslumą ilgai trunkančiose ir išsamumo reikalaujančiose užduotyse, (d) retai abejojančius taisyklėmis, (e) jautrius grupės darnos palaikymui ir (e) užtikrinančius saugų pagrindą novatorių rizikingiems veiksams (Stum, 2009). Stipriai išreikštu adaptyviu kognityviniu stiliumi pasižymi žmonės, teikiantys pirmenybę darbui, skirtam pagerinti, patobulinti konsensuso pagrindu priimtus sutarimus, praktikas, ir siūlo pokyčius, pritaikomus neardant jau egzistuojančios sistemos (Tullett, 1995). Kadangi asmenys, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, spęsdami problemas stengiasi efektyviai naudoti jau žinomus būdus, jų veiksmų padarinius nesunku numatyti. Jie iškelia mažiau, bet lengvai pritaikomų originalių idėjų. Adaptyviųjų gebėjimas naujose idėjose atpažinti racionalųjį grūdą ir jas pritaikyti iš tiesų yra nemenkas jų privalumas, kaip ir novatorių gebėjimas generuoti naujas idėjas (Almonaitienė, Lekavičienė, 2001). Žmonės, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, gerbia egzistuojančią struktūrą (politiką, taisykles, paradigmą) ir žiūri į pokyčius,

kaip į savo problemų sprendimo rezultatą (Houle-Rutherford, 2000). Adaptyvieji nemėgsta elgtis inovatyviai: „problemų sprendimas nepaisant taisyklių prieštarauja jų prigimčiai“. Novatoriai, priešingai, nemėgsta elgtis adaptyviai: „problemų sprendimas laikantis taisyklių prieštarauja jų prigimčiai“ (Ee et al., 2007, p. 370).

L. Bukšnytė ir K. Švobaitė (2009), apibendrinamos atliktų mokslinių tyrimų rezultatus, teigia: kognityvinis stilius turi reikšmę problemų sprendimui, sprendimų priėmimui, mokymuisi, komunikacijai organizacijoje, grupiniams procesams, kūrybiškumui, naujovių iniciavimui bei įgyvendinimui organizacijoje ir t. t.

Tyrimais nustatyta, kad kognityvinis stilius yra susijęs su asmenybės bruožais (Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002; Zhang, 2002; Fjell, Walhovd, 2004; Zhang, 2006; Ee et al., 2007) ar tam tikru asmenybės tipu (Zhang, 2000; Isaksen et al., 2003; Houtz et al., 2003). Dauguma atliktų tyrimų naudojo Didžiojo penketo (angl. *Big Five*) asmenybės bruožų modelį. Didžiojo penketo asmenybės modelis – kelių dešimtmečių mokslinių tyrimų, analizavusių asmenybės bruožų faktorių sudėtį, rezultatas (Zhang, 2002). Šis modelis plačiai taikomas ir Lietuvoje.

Ir nors vieni autoriai pabrėžia Didžiojo penketo modelio pranašumus (empirinį pagrįstumą, praktinę modelio vertę, patvirtinimą tarpkultūriniais tyrimais, individualių skirtumų stabilumą), kiti vardija jo trūkumus (nepakankamą teorinį pagrįstumą ir kt.), tačiau naujo, tinkamesnio modelio šiuo metu nėra. Šis (modelis) plačiai taikomas praktiškai ir yra vienas realiausių pretendentų tapti bendrai pripažįstama asmenybės teorija (Kairys, 2008).

Moksliniuose straipsniuose išskiriamus asmenybės bruožus (neurotizmą, ekstraversiją, atvirumą patyrimui, sutariamumą ir sąmoningumą) autoriai apibūdina skirtingai. Šiame straipsnyje naudosisimės R. Žukauskienės ir R. Barkauskienės (2006) parengtu pagal klausimyno autorių (P. T. Costa ir R. R. McCrae) NEO PI-R struktūrą sudarančių asmenybės bruožų apibūdinimu.

Neurotizmas. Šis bruožas rodo asmens tendenciją patirti neigiamus jausmus – baimą, liūdesį, nepasitenkinimą, pyktį, kaltę ir pan. Šiai asmenybės dimensijai priklauso nerimas, priešiškus, depresiškus, drovumas, impulsyvumas ir pažeidžiamumas.

Ekstraversija. Ekstravertai yra socialūs, tačiau socialumas nėra pagrindinis bruožas ekstraversijai nustatyti. Tai ir aktyvumas, šnekumas,

optimizmas. Šiai asmenybės dimensijai priklauso šiluma, visuomeniškumas, savęs įtvirtinimas, aktyvumas, sužadino siekimas ir teigiamos emocijos.

Atvirumas patyrimui. Atvirumo naujam patyrimui elementai – laki vaizduotė, dėmesys vidiniams išgyvenimams, estetiškas jautrumas, intelektualų žinių troškimas, domėjimasis vidiniu ir išoriniu pasauliu. Šios srities rezultatai siejasi su išsilavinimu ir protu. Šiai asmenybės dimensijai priklauso fantazija, estetiškumas, jausmai, veikla, idėjos ir vertybės.

Sutariamumas. Šis bruožas siejamas su altruistiškumu, kito užjautimu ir supratimu, pastangomis padėti kitiems. Šiai asmenybės dimensijai priklauso pasitikėjimas, tiesumas, altruizmas, nuolaidumas, kuklumas ir empatiškumas.

Sąmoningumas. Sąmoningumu (psichodinaminėje teorijoje) laikomas impulsų valdymas. Ši dimensija apima ir planavimo, organizavimo, užduočių išsikėlimo ir kitus procesus bei pasiekimų poreikį. Sąmoningumas siejasi su akademinio ir išsilavinimo siekimu, bet gali turėti ir negatyvią pusę – perdėtą skrupulingumą, tvarkingumą ar darboholišką elgesį. Šiai asmenybės dimensijai priklauso kompetencija, tvarka, pareiškimas, tikslo siekimas, savidrausmė bei apdairumas.

Didžiojo penketo modelis pasižymi ne tik empiriniu pagrįstumu, bet ir universalumu skirtingose kultūrose (Fjell, Walhovd, 2004; Kairys, 2008). R. Žukauskienė ir R. Barkauskienė (2006) atliko Didžiojo penketo modelio (NEO-PI-R testo) psichometrinių rodiklių analizę bei standartizaciją ir nustatė: lietuviškoji NEO PI-R versija yra patikima, validi ir gali būti naudojama mokslinių tyrimų tikslais.

Asmenybės bruožai yra pastovūs, jie atspindi tai, kas mes esame, ir lemia mūsų emocijas, elgesio ir kognityvinį stilius (Mount et al., 2005). A. Kairys (2008) pažymi: bruožai – labai plačios kategorijos, kurios apima daug skirtingo žmogaus elgesio aktų, priklausančių nuo situacijos ir dispozicijų (individo polinkio vienaip ar kitaip elgtis, atlikti veiksmus tam tikra tvarka).

Kaip minėta, tyrimais nustatyta, kad asmenybės bruožai yra susiję su kognityviniais stiliais. G. A. Gelade (2002) atlikto tyrimo duomenimis, novatoriai yra atviresni patyrimui ir pasižymi mažiau išreikštu sąmoningumu nei adaptyvieji. Be to, novatoriai pasižymi labiau išreikšta ekstraversija ir mažiau išreikštu neurotizmo bruožu nei adaptyvieji. G. A. Gelade (2002) atlikta asmenybės savybių ir kognityvinio stiliaus

metaanalizė parodė: sutariamumas nėra susijęs su kognityviniu stiliumi, neurotizmas – silpnai susijęs, o ekstraversija, sąmoningumas ir atvirumas patyrimui – neabejotinai susiję su kognityviniu stiliumi. Rezultatai parodė, kad novatorišką kognityvinį stilių labiausiai prognozuojančios savybės yra sąmoningumas ir atvirumas patyrimui. Novatoriams būdingas didelis atvirumas naujam patyrimui ir mažas sąmoningumas, o adaptyviesiems – atvirkiščiai. Be to, novatoriai kiek labiau pasižymi ekstraversija nei adaptyvieji. Taigi adaptyvieji ir novatoriai turi pastebimai skirtingus asmenybių profilius.

N. A. Kwango ir D. Rodrigueso (2002) atlikto tyrimo rezultatai taip pat patvirtino, kad skirtingų kognityvinių stilių žmonėms būdingi skirtingi asmenybės bruožai. Žmonės, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymi reikšmingai aukštesniu sąmoningumu nei novatoriai. Pastariesiems būdinga reikšmingai stipriau išreikšta ekstraversija ir atvirumas patyrimui nei adaptyviesiems. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp adaptyviųjų ir novatorių (mokytojų tyrimo duomenimis Singapūre), analizuojant neurotizmo ir sutariamumo bruožus, nenustatyta.

Kitas tyrimas (Ee et al., 2007), analizavęs adaptyvaus ir novatoriško kognityvinio stiliaus bei asmenybės bruožų sąsajas, taip pat parodė, kad adaptyvieji pasižymi reikšmingai didesniu sąmoningumu ir rizikos vengimu nei novatoriai. Pastarieji pasižymi reikšmingai didesne ekstraversija ir atvirumu patyrimui, turi polinkį į kūrybiškumą ir prisiima riziką. Reikšmingų skirtumų nenustatyta tarp adaptyviųjų ir novatorių analizuojant sutariamumą.

Apibendrinus pasaulyje atliktų tyrimų rezultatus, galima daryti tam tikras išvagas.

Pirma, G. A. Gelade (2002), N. A. Kwango ir D. Rodrigueso (2002), S. G. Isakseno ir kolegų (2003), J. Ee ir kolegų (2007) atliktų tyrimų duomenimis, ekstraversija pasižymi žmonės, kuriems būdingas novatoriškas kognityvinis stilius. Antra, atvirumas patyrimui susijęs su novatorišku kognityviniu stiliumi (Kwang et al., 2005; Ee et al., 2007; Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002). Trečia, tyrimais įrodyta, kad sąmoningumas yra susijęs su adaptyviu kognityviniu stiliumi (Ee et al., 2007; Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002). Ketvirta, tyrimų rezultatai yra skirtingi analizuojant neurotizmo ir kognityvinio stiliaus sąsajas: pavyzdžiui, N. A. Kwangui ir D. Rodriguesui (2002) nepavyko įrodyti, o G. A. Gelade (2002) nustatė sąsajas tarp neurotizmo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus.

Stipriai išreikštu neurotizmu pasižymintys žmonės linkę būti emociškai nestabilūs, lengvai suerzinami, pesimistiški ir pan. L. F. Zhango (2002) teigimu, nėra sunku įsivaizduoti, kad žmonės, patiriantys tokius neigiamus jausmus, komfortabiliau jausis dirbdami labai struktūruotomis situacijomis, teiks pirmenybę nurodymams, ką reikia daryti, ir atliks užduotis tvirtai laikydamiesi nustatytų taisyklių. Be to, L. F. Zhango (2002) nustatė sąsajas tarp neurotizmo ir vykdančio mąstymo stiliaus (pagal R. J. Sternbergo mentalinės savivaldos teoriją), artimo adaptyviam kognityviam stiliui (pagal M. J. Kirtoną), tad tikėtina, jog neurotizmas yra susijęs su adaptyviu kognityviniu stiliumi. Penkta, tyrėjams nepavyko įrodyti, kad sutariamumas yra susijęs su adaptyviu-novatorišku kognityviniu stiliumi (Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002; Ee et al., 2007), bet atsižvelgiant į M. J. Kirtono adaptyvaus-novatoriško kognityvinio stiliaus teorijos ypatumus, kad adaptyvieji vertina grupės darbą ir sutarimą (Tullett, 1995; Houle-Rutherford, 2000; Stum, 2009), galima daryti prielaidą: žmonės, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymės stipriau išreikštu sutariamumo bruožu.

Gali kilti klausimas, ar kognityvinis stilius ir asmenybės bruožai yra skirtingi konstruktai. R. E. Goldsmithas (1994, cit. pagal Kwang et al., 2005) argumentavo: M. J. Kirtono adaptyvumo-novatoriškumo teorija apibūdina kognityvinius stilius, kurie artimi asmenybės bruožams, nes elgesyje yra tam tikras pastovumas (adaptyviųjų – „daryti geriau“, novatorių – „daryti kitaip“). Tačiau kognityviniai stiliai skiriasi nuo asmenybės bruožų, nes jie specifiškesni tam tikrose elgsenos srityse (pvz., sprendžiant problemas organizacijose). Kaip bebūtų, pripažįstama, kad kognityviniai stiliai – kelių bruožų sąveikos rezultatas, atspindintis unikalias savybių kombinacijas, kurių sąveikos formuoja tam tikrą elgesio stilių tam tikromis situacijomis. A. M. Fjellas ir K. B. Walhovdas (2004) pažymi: skirtumas tarp asmenybės bruožų ir kognityvinių stilių – jų taikymo arba veikimo sfera. Asmenybės bruožai turi įtakos mūsų kasdienėje veikloje, o kognityvinio stiliaus įtaka pasireišk tik tomis situacijomis, kai turėsime spręsti kognityvines ar intelektualines problemas. Atlikę literatūros apie kognityvinius stilius analizę, D. Wardellas ir J. R. Royce (1978, cit. pagal Fjell, Walhovd, 2004) padarė išvadą: stiliai gali būti vertinami kaip aukštesnio laipsnio arba lygmens bruožai, nes jie daro įtaką tam, kaip kognityviniai gebėjimai susiję su asmens elgesiu.

L. F. Zhangas (2002) kėlė klausimą: ar NEO Penkių faktorių asmenybės bruožų inventorių gali būti naudojamas siekiant nustatyti kognityvinius stilius, ar kognityviniai stiliai turi būti matuojami atskirai, naudojant inventorių, specialiai sukurtą kognityviniams stiliams įvertinti. Atlikęs tyrimą, autorius padarė išvadą: nėra pagrindo tvirtinti, jog asmenybės matavimo priemonės, tokios kaip Didžiojo penketo klausimynas, gali būti naudojamos kognityviniam stiliui matuoti. Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad penki asmenybės bruožai koreliuoja su bent vienu iš kognityvinių stilių, tačiau nė vienas asmenybės bruožas nepaaiškino daugiau kaip pusės kognityvinių stilių duomenų variacijos (daugiausiai paaiškino neurotizmas – 41 %; ekstraversija – 29 %). Šie rezultatai rodo: asmenybės bruožai ir kognityviniai stiliai dengia vieni kitus tik tam tikru laipsniu ir abu konstruktai turi unikalią savo vertę. Pakartojęs tyrimą neakademiniėje aplinkoje, L. F. Zhangas (2006) dar kartą įrodė, kad šie du konstruktai nėra tas pats reiškiny, nes didelė dalis duomenų variacijos vis tik lieka nepaaiškinama.

A. M. Fjello ir K. B. Walhovdo (2004) atlikta jungtinė dviejų konstruktyvų faktorinė analizė parodė, kad kognityvinis stilius apima dispersiją, kurios nepaaiškina Didžiojo penketo klausimynas. Taigi autoriai taip pat patvirtino, kad kognityvinis stilius turi savo unikalų (nuo Penkių faktorių modelio nepriklausantį) indėlį analizuojant asmenybę.

Galiausiai, patikrinęs dviejų inventorių semantiką, L. F. Zhangas (2002) nustatė: kognityvinio stiliaus inventoriaus teiginiai išsiaiškina žmonių reakcijas į situacijas, kuriose jie turi susidoroti su skirtingomis užduotimis ar pokyčiais, o Didžiojo penketo inventoriaus teiginiai labiau orientuoti į emocijas ir išsiaiškina tiriamųjų jausmus apie žmones ir situacijas. Taigi, net jei šie du konstruktai tam tikra dalimi sutampa ar dengia vienas kitą, kiekvienas iš jų padeda suprasti žmogaus individualius skirtumus kasdienėje ir darbinėje veiklose.

Nors jau atlikta nemažai tyrimų analizuojant asmenybės bruožų ir kognityvinių stilių sąsajas, vis dėlto lieka neatsakytų klausimų (pavyzdžiui, tyrimų rezultatai yra prieštaringi neurotizmo bruožo ir kognityvinio stiliaus sąsajų atžvilgiu; nėra atsakyta į klausimą, ar sutariamumo bruožas susijęs su kognityviniu stiliumi). Be to, nors asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajų tyrimai atlikti įvairiose šalyse (pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, Norvegijoje, Honkonge, Singapūre), stokojama tyrimų, nagrinėjančių asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajas

Lietuvoje. Todėl šiuo tyrimu siekta patikrinti, ar kultūrinis kontekstas nekeičia šių sąsajų, jų kombinacijų ir Lietuvoje aptinkamos tos pačios sąsajos, kaip ir kitose šalyse.

Taigi straipsnyje aprašomo tyrimo tikslas – nustatyti darbuotojų asmenybės bruožų ir jiems būdingo kognityvinio stiliaus sąsajas. Tikrinamos šios hipotezės:

1. Darbuotojai, kuriems būdingas novatoriškas kognityvinis stilius, palyginti su tais, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymi labiau išreikštu atvirumu patyrimui ir ekstrasversija.

2. Darbuotojai, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, palyginti su novatoriais, pasižymi labiau išreikštu sąmoningumu, sutariamumu ir neurotizmu.

METODIKA

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo 110 darbuotojų, dirbančių valstybės tarnyboje ir akcinėje bendrovėje (58 moterys ir 52 vyrai). Iš viso buvo išdalytos 128 anketos, taigi anketų grįžtamumas – 86 %. Buvo gautas įstaigų vadovų sutikimas vykdyti darbuotojų apklausą ir užtikrintas įstaigų bei darbuotojų konfidencialumas. Pagal sociodemografines charakteristikas, daugiau kaip pusė tiriamųjų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (55,5 %). Daugiausia tiriamųjų yra nuo 30 iki 49 metų (68 %). Pagal pareigas dauguma tiriamųjų dirba specialisto pareigose (56,4 %).

Tyrimo metodai

Asmenybės bruožams nustatyti naudotas NEO PI-R klausimynas (S forma²). Didžiojo penketo modelį (NEO–PI-R testas) 1992 m. sukūrė P.T. Costa ir R. R. McCrae. 2003 m. jis išverstas į lietuvių kalbą (R. Žukauskienė), koreguotas ir adaptuotas Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijoje. NEO–PI-R klausimyną naudoti šiame tyrime buvo gautas leidimas iš Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos.

² Klausimynas turi dvi formas: S formą, skirtą paties tiriamojo savęs įvertinimui, ir R formą, kuria naudodamasis kitas asmuo gali įvertinti tiriamąjį.

Klausimyną sudaro 240 teiginių, kurie vertinami 5 balų skale nuo „visiškai nesutinku“ iki „visiškai sutinku“. Teiginiais įvertinami asmenybės bruožai pagal penkias dimensijas arba didžiuosius faktorius: neurotizmo (Cronbacho $\alpha = 0,90$), ekstraversijos (Cronbacho $\alpha = 0,88$), atvirumo patyrimui (Cronbacho $\alpha = 0,77$), sutariamumo (Cronbacho $\alpha = 0,82$), sąmoningumo (Cronbacho $\alpha = 0,88$). Cronbacho α reikšmės rodo, kad ši metodika vertinga vertinant individus ir grupes. Patikimumo rodikliai panašūs į R. Žukauskienės ir R. Barkauskienės (2006) atlikto NEO PI-R lietuviškosios versijos psichometrinių rodiklių tyrimo duomenis.

Kognityviniam stiliui nustatyti naudotas *Kirtono adaptyvumo-novatoriškumo inventorių* (angl. *Kirton's Adaption-Innovation Inventory*, KAI), kurį 1976 m. sukūrė organizacinės psichologijos atstovas M. J. Kirtonas. Šiame tyrime naudotas Lietuvoje apčiuobtas metodikos variantas, patvirtintas K. Jaskytės ir A. Kisielienės (2006); jį naudoti buvo gautas vienos autorės (K. Jaskytės) leidimas. Klausimyną sudaro 32 teiginiai, kuriuos tiriamieji vertina 5 taškų Likerto skale – nuo „labai netiksliai“ iki „labai tiksliai“. Inventoriaus rezultatas teoriškai gali būti nuo 32 (kraštutinis adaptyvus kognityvinis stilius) iki 160 (kraštutinis novatoriškas kognityvinis stilius), teorinis vidurkis – 96. Pasak metodikos autoriaus M. J. Kirtono, jei Inventoriaus rezultatas viršija teorinį vidurkį, nustatomas labiau novatoriškas kognityvinis stilius. Jei rezultatas žemesnis už teorinį vidurkį, tyrimo subjektui nustatomas labiau adaptyvus kognityvinis stilius.

Adaptivaus-novatoriško kognityvinio stiliaus inventoriaus vidinis patikimumas (Cronbacho α) šiame tyrime lygus 0,74. Inventorių sudaro trys dimensijos, arba subskalės: originalumo (Cronbacho $\alpha = 0,77$), efektyvumo (Cronbacho $\alpha = 0,87$) bei atitikties grupės normoms ir taisyklėms (Cronbacho $\alpha = 0,81$). Cronbacho α reikšmės rodo, kad ši metodika ir jos sudedamosios dalys turi vertę matuojant grupes.

Originalumas (13 teiginių, pvz.: „Turiu originalių minčių“) rodo polinkį kurti ir skleisti daug idėjų. Žemi rezultatai šioje dimensijoje rodo nenorą rizikuoti ir elgtis kitaip nei įprasta organizacijoje.

Efektyvumas (7 teiginiai, pvz.: „Esu labai atidi(-us) ir detali(-us)“). Aukšti rezultatai šioje dimensijoje rodo pasiruošimą atsisakyti egzistuojančių taisyklių, procedūrų, mažesnę atsidavimą bet kokiai struktūrai. Žemi rezultatai rodo polinkį kruopštumui ir dėmesiai detalėms.

Taisyklių / Grupės atitikimas (12 teiginių, pvz.: „Lengvai pritampu prie „sistemas““). Aukšti rezultatai šioje dimensijoje rodo polinkį mesti iššūkį

egzistuojančioms procedūrinėms ar socialinėms normoms. Žemi rezultatai rodo polinkį spręsti problemas vadovaujantis taisyklėmis, nurodymais, vertinti grupės darną ir siekti sutarimo.

Tyrimo duomenys analizuoti naudojantis statistiniu paketu SPSS 12.0 versija. Kadangi visi tyrimo kintamieji statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo normaliojo skirstinio (Shapiro-Wilko kriterijus, $p > 0,05$), tyrimo rezultatų analizei naudoti parametriniai statistinės analizės kriterijai. Dviejų nepriklausomų imčių vidurkių palyginimui naudotas *Stjudento t* kriterijus. Statistiniams ryšiams įvertinti naudotas *Pearsono* koreliacijos koeficientas. Kognityvinių stilių priklausomybė nuo asmenybės bruožų analizuota naudojant *binarinę logistinę regresiją*. Gauti rezultatai laikomi statistiškai reikšmingi, kai atitinka reikšmingumo lygmenį $p < 0,05$.

REZULTATAI

Siekiant patikrinti, ar darbuotojų kognityvinis stilius susijęs su tam tikrais asmenybės bruožais, tiriamieji suskirstyti į dvi grupes pagal kognityvinio stiliaus vidurkį. Žemesni už vidurkį rezultatai atspindėjo labiau adaptyvų kognityvinį stilių, o aukštesni – labiau novatorišką kognityvinį stilių. Hipotezėms tikrinti (dviejų nepriklausomų imčių vidurkiams palyginti) naudotas *Stjudento t* kriterijus.

Išanalizavus tyrimo rezultatus nustatyta: darbuotojai, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymi statistiškai reikšmingai labiau išreikštu sąmoningumu ($p < 0,0001$) ir sutariamumu ($p < 0,01$) (žr. 1 lentelę). Statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta tarp turinčių adaptyvų ir novatorišką kognityvinius stilius analizuojant neurotizmo, ekstraversijos ir atvirumo patyrimui išreikštumą.

Norėdami išsamiau paanalizuoti šiuos tyrimo rezultatus, patikrinome kognityvinio stiliaus atskirų dimensijų ryšius su darbuotojams būdingais asmenybės bruožais (žr. 2 lentelę). Rezultatų analizė atskleidė: kuo labiau darbuotojams būdingas adaptyvus kognityvinis stilius (neigiamas ryšys), tuo darbuotojai pasižymi labiau išreikštu neurotizmu ($p < 0,01$) ir sutariamumu ($p < 0,0001$) originalumo dimensijoje; ir kuo labiau darbuotojams būdingas novatoriškas kognityvinis stilius (teigiamas ryšys), tuo darbuotojai pasižymi labiau išreikšta ekstraversija ($p < 0,0001$) kognityvinio stiliaus originalumo dimensijoje. Šie rezultatai rodo, kad nenoras rizikuoti

1 lentelė. Asmenybės bruožų išreikštumas pagal darbuotojams būdingą kognityvinį stilių**Table 1. Expression of personality traits according to the cognitive style of employees**

Asmenybės bruožai	Kognityvinis stilius	N	Vidurkis \pm st.nuokr.	t testo reikšmė	Reikšm. p (2-pusis)
Neurotizmas	Adaptyvus	52	87,92 \pm 22,25	0,061	0,951
	Novatoriškas	58	87,69 \pm 17,13		
Ekstraversija	Adaptyvus	52	101,96 \pm 20,38	-1,443	0,153
	Novatoriškas	58	106,93 \pm 14,70		
Atvirumas patyrimui	Adaptyvus	52	100,45 \pm 13,03	-0,594	0,554
	Novatoriškas	58	101,91 \pm 12,64		
Sutariamumas	Adaptyvus	52	116,90 \pm 14,72	3,486	0,001
	Novatoriškas	58	107,90 \pm 12,24		
Sąmoningumas	Adaptyvus	52	126,63 \pm 16,58	4,281	<0,0001
	Novatoriškas	58	114,00 \pm 14,21		

ir elgtis kitaip nei įprasta organizacijoje (adaptyvus kognityvinis stilius originalumo dimensijoje) susijęs su darbuotojų emociniu nestabilumu, susikaustymu, prastu gebėjimu įveikti stresines situacijas (neurotizmas) bei didesniu darbuotojų altruistiškumu, kito užjautimu ir supratimu, pastangomis padėti kitiems (sutariamumas). Polinkis kurti ir skleisti daug idėjų (novatoriškas kognityvinis stilius originalumo dimensijoje) susijęs su aktyvumu, šnekumu, optimizmu ir pan. (ekstraversija). Efektyvumo dimensijoje labiau adaptyvus kognityvinis stilius yra statistiškai reikšmingai susijęs su labiau išreikšta ekstraversija ($p < 0,05$) ir labiau išreikštu sąmoningumu ($p < 0,0001$). Tai rodo, kad polinkis kruopštumui ir dėmesiui detalėms (adaptyvus kognityvinis stilius efektyvumo dimensijoje) susijęs su didesniu socialumu, aktyvumu, šnekumu (ekstraversija) bei didesniu planavimo, organizavimo, užduočių išsikėlimo ir pasiekimų poreikiu (sąmoningumas). Grupės ir taisyklių atitikimo dimensijoje labiau novatoriškas kognityvinis stilius susijęs su labiau išreikštu atvirumu patyrimui ($p < 0,01$), o labiau adaptyvus kognityvinis stilius – su labiau išreikštu sąmoningumo bruožu ($p < 0,01$). Šie rezultatai rodo: polinkis mesti iššūkį egzistuojančioms procedūrinėms ar socialinėms normoms (novatoriškas kognityvinis stilius grupės ir taisyklių atitikimo dimensijoje) susijęs su lakia vaizduote, domėjimusi vidiniu ir išoriniu pasauliu, noru išbandyti kuo daugiau ir rutinos nemėgimu (atvirumas patyrimui). Polinkis

spręsti problemas vadovaujantis taisyklėmis, nurodymais, vertinti grupės darną ir siekti sutarimo (adaptyvus kognityvinis stilius grupės ir taisyklių atitikimo dimensijoje) susijęs su tvarkingumu ir geru organizuotumu, pareigingumu, savidrausme ir apdairumu (sąmoningumas).

2 lentelė. *Asmenybės bruožų ir kognityvinio stiliaus dimensijų sąsajos*

Table 2. *Correlation between personality traits and dimensions of cognitive style*

		Neurotizmas	Ekstraversija	Atvirumas patyrimui	Sutariamumas	Sąmoningumas
Originalumas	r	-0,27	0,42	0,08	-0,37	0,08
	p	0,004	<0,0001	0,409	<0,0001	0,391
Efektyvumas	r	0,06	-0,23	-0,08	0,02	-0,48
	p	0,531	0,014	0,408	0,854	<0,0001
Grupės, taisyklių atitiktis	r	0,03	0,02	0,26	-0,15	-0,25
	p	0,799	0,844	0,006	0,110	0,008

Taigi galima teigti: darbuotojų kognityvinis stilius arba kognityvinio stiliaus dimensijos pavieniui yra susiję su tam tikrais asmenybės bruožais. Hipotezė, kad darbuotojai, kuriems būdingas novatoriškas kognityvinis stilius, pasižymi labiau išreikštu atvirumu patyrimui ir ekstraversija, pasitvirtino tik iš dalies: atvirumas patyrimui susijęs su novatorišku kognityviniu stiliumi grupės ir taisyklių atitikimo, o ekstraversija – originalumo dimensijoje.

Hipotezė, kad darbuotojai, kuriems būdingas adaptyvus kognityvinis stilius, pasižymi labiau išreikštu sąmoningumu, sutariamumu ir neurotizmu, pasitvirtino sąmoningumo ir sutariamumo bruožų atžvilgiu. Stipriausias ryšys nustatytas tarp sutariamumo bruožo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus originalumo dimensijoje bei tarp sąmoningumo bruožo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus efektyvumo dimensijoje. Sąmoningumo bruožas taip pat susijęs su adaptyviu kognityviniu stiliumi grupės / taisyklių atitikimo dimensijoje. Ekstraversijos bruožas susijęs su adaptyviu kognityviniu stiliumi efektyvumo dimensijoje, o neurotizmo bruožas – originalumo dimensijoje.

Norint papildomai patikrinti, kokie asmenybės bruožai labiausiai turi įtakos kognityviniam stiliui, atlikta *binarinė (dvireikšmė) logistinė regresija*, naudojama tyrinėti dvireikšmių kintamųjų priklausomybei nuo

kelių nepriklausomų kintamųjų (Pukėnas, 2005). Naudojant tiesioginės laipsniškos atrankos metodą (*Forward: Conditional*), sudaryti du regresijos modeliai – į lygtį įtraukti tie kintamieji, kurie statistiškai reikšmingai ją pagerina. Taigi pirmuoju atveju įtrauktas sąmoningumo bruožas, antruoju – ekstraversijos ir sąmoningumo bruožai.

Kad binarinės logistinės regresijos modelis yra taikytinas, sprendžiama pagal modelio χ^2 suderinamumo kriterijų (jei $p < 0,05$) ir Hosmerio-Lemeshowo kriterijų (jei $p > 0,05$). Minėti rodikliai analizuojamu atveju (pirmame modelyje $\chi^2 = 17,365$, $p < 0,0001$; Hosmerio ir Lemeshowo testas = 8,958, $p = 0,346$; antrame modelyje $\chi^2 = 29,518$, $p < 0,0001$; Hosmerio ir Lemeshowo testas = 5,332, $p = 0,722$) įrodo abiejų modelių suderinamumo su duomenimis patvirtinimą. Pirmasis logistinės regresijos modelis paaiškina 19,7 % duomenų variacijos, antrasis – 31,7 % (Nagelkerkės koeficientas), bendras teisingo atpažinimo procentas pirmu atveju yra 70,6 %, o antru – 77,1 %. Šios charakteristikos rodo, kad antrasis modelis yra geriau suderintas su duomenimis. Pagrindiniai binarinės logistinės regresijos rezultatai pateikti 3 lentelėje. Novatoriai įtraukti į regresiją kaip priklausomas kintamasis, adaptyvieji – kaip referentinis kintamasis.

3 lentelė. *Kognityvinio stiliaus priklausomybės nuo asmenybės bruožų regresijos charakteristikos*

Table 3. *Characteristics of regression for cognitive style dependence on personality traits*

Kintamieji		B	S. E.	Wald	Reikšm. p.
1 modelis	Sąmoningumas	-0,056	0,015	13,602	<0,0001
	(Konstanta)	6,800	1,823	13,911	<0,0001
2 modelis	Ekstraversija	0,051	0,016	9,850	0,002
	Sąmoningumas	-0,082	0,019	18,997	<0,0001
	(Konstanta)	4,625	1,945	5,652	0,017

Lentelėje pateikti rezultatai rodo: novatoriškas kognityvinis stilius priklauso nuo didesnio ekstaversijos išreikštumo, o adaptyvus – nuo didesnio sąmoningumo išreikštumo (antrasis modelis). Kitaip tariant, novatoriško kognityvinio stiliaus prognozei statistiškai reikšmingą prognostinę vertę turi ekstraversijos bruožas ($p < 0,01$), o adaptyvų kognityvinį stilių statistiškai reikšmingai prognozuoja sąmoningumo bruožas ($< 0,0001$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Šio tyrimo rezultatai, kaip ir anksčiau atliktų tyrimų, parodė: adaptyvieji ir novatoriai pasižymi pastebimai skirtingais asmenybių profiliais. Rezultatai atskleidė, kad skirtumai stipriausi sutariamumo ir sąmoningumo dispozicijose. Nustatyta, jog adaptyvieji pasižymi statistiškai reikšmingai labiau išreikštu sąžiningumu ir labiau išreikštu sutariamumu nei novatoriai.

Sąmoningumo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus sąsajas taip pat nustatė J. Ee ir kolegos (2007), G. A. Gelade (2002), N. A. Kwangas ir D. Rodriguesas (2002). Kalbant apie sutariamumo bruožo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus sąsajas, reikia pažymėti: šio tyrimo rezultatai prieštarauja anksčiau atliktų tyrimų (Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002; Ee et al., 2007) rezultatams, kurie tokių sąsajų nenustatė. Kaip bebūtų, adaptyvus kognityvinis stilius net konceptualiai yra susijęs su sutariamumo bruožu, kadangi pagal M. J. Kirtono adaptyvaus-novatoriško kognityvinio stiliaus teoriją, adaptyvieji vertina grupės darną ir sutarimą (Tullett, 1995; Houle-Rutherford, 2000; Stum, 2009).

Šio tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad darbuotojams, kuriems būdingas labiau išreikštas atvirumas patyrimui, būdingas novatoriškas kognityvinis stilius grupės / taisyklių atitikimo dimensijoje. Sąsajas tarp atvirumo patyrimui ir novatoriško kognityvinio stiliaus grupės / taisyklių atitikimo dimensijoje taip pat nustatė ir G. A. Gelade (2002). Novatoriai grupės / taisyklių atitikimo dimensijoje linkę pabrėžti unikaliai atliekamo darbo svarbą, jaučiasi mažai sukaustyti taisyklių ar spaudimo, jog reikia elgtis panašiai kaip kolegos (Isaksen et al., 2003). Galima teigti, kad šie rezultatai artimi ir kitų anksčiau atliktų tyrimų rezultatams, kurie rodo: atvirumas patyrimui būdingas novatoriško kognityvinio stiliaus asmenims (Kwang et al., 2005; Ee et al., 2007; Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002).

Nustatyta, kad ekstraversija susijusi su novatorišku kognityviniu stiliumi originalumo dimensijoje. Ekstraversijos ir novatoriško kognityvinio stiliaus sąsajas originalumo dimensijoje taip pat nustatė S. G. Isaksenas su kolegomis (2003). Šie rezultatai artimi ir kitų anksčiau atliktų tyrimų rezultatams (Gelade, 2002; Kwang, Rodrigues, 2002; Isaksen et al., 2003; Ee et al., 2007), kurie įrodė ekstraversijos ir novatoriško kognityvinio stiliaus sąsajas.

Dar vienas svarbus rezultatas – labiau adaptyvus kognityvinis stilius efektyvumo dimensijoje susijęs su labiau išreikšta ekstraversija bei

sąmoningumu. Galima daryti prielaidą, kad adaptyvieji, norėdami kuo geriau atlikti darbą (kruopščiai ir detaliai), bendrauja su kolegomis, skiria didesnę dėmesį aplinkai ir išorinėms sąlygoms (ekstraversija), pasikliauja savo kompetencija, pasižymi tvarkingumu bei pareigingumu, savidrausme, apdairumu ir panašiomis savybėmis (sąmoningumas).

Kalbant apie neurotizmo bruožą ir kognityvinio stiliaus sąsajas, reikia pažymėti, kad neurotizmo bruožas yra susijęs su adaptyviu kognityviniu stiliumi tik originalumo dimensijoje. Sąsajas tarp neurotizmo ir adaptyvaus kognityvinio stiliaus originalumo dimensijoje taip pat nustatė ir G. A. Gelade (2002). Originalumo dimensija atspindi originalių idėjų ar koncepcijų apdorojimą. Pagal M. J. Kirtono adaptyvaus-novatoriško kognityvinio stiliaus teoriją, visi žmonės gali pateikti originalių idėjų, bet yra skirtumas, kaip jos pateikiamos. Adaptyvieji teikia pirmenybę naujoms idėjoms, kurios vertinamos kaip naudingos ir tiesiogiai susijusios su situacija. Novatoriai teikia pirmenybę originalių idėjų gausai. Idėjos, kurias linkę generuoti, gali peržengti tradicines ribas ar paradigmas (Isaksen et al., 2003). Taigi žmonės, turintys tendenciją patirti neigiamus jausmus – baimę, liūdesį, nepasitenkinimą ir pan. (neurotizmo bruožas), – tikėtina, linkę pateikti kelias naujas idėjas, glaudžiai susijusias su sprendžiama problema ar tam tikra situacija, kad išvengtų didesnės įtampos. Kitaip tariant, adaptyvieji gali pateikti vieną ar kelias naujas ir originalias idėjas, norėdami išvengti neigiamų jausmų patyrimo (novatoriams idėjų kyla daug be jokių didesnių pastangų).

Kognityvinių stilių priklausomybės nuo asmenybės bruožų analizė atskleidė, kad ekstraversijos bruožas prognozuoja novatorišką kognityvinį stilį, o sąmoningumo bruožas – adaptyvų kognityvinį stilį. Šie tyrimo rezultatai patvirtina anksčiau atliktų tyrimų (Gelade, 2002; Ee et al., 2007; Kwang, Rodrigues, 2002) rezultatus, kurie parodė: vieni iš labiausiai kognityvinį stilį prognozuojančių asmenybės bruožų yra sąmoningumas adaptyviesiems ir ekstraversija novatoriams.

Apibendrinus šiame straipsnyje pristatyto tyrimo rezultatus, reikia pažymėti: vis dėlto iki galo nepavyko rasti atsakymų į dar neatsakytus klausimus šioje tyrinėjimų kryptyje (dėl neurotizmo ir sutariamumo bruožų ir kognityvinio stiliaus sąsajų). Tačiau šis tyrimas prisideda prie solidaus skaičiaus įvairiose šalyse atliktų tyrinėjimų, rodančių, jog egzistuoja tam tikri individualūs asmenybių skirtumai tarp adaptyviųjų ir novatorių nepriklausomai nuo kultūrinio konteksto.

IŠVADOS

1. Darbuotojams, pasižymintiems labiau išreikštu sąmoningumu ir sutariamumu, būdingas adaptyvus kognityvinis stilius.

2. Darbuotojai, kuriems būdingas labiau išreikštas atvirumas patyrimui, pasižymi polinkiu mesti iššūkį egzistuojančioms procedūrinėms ar socialinėms normoms, nepaklusti joms ir kurti savas taisykles (novatoriškas kognityvinis stilius grupės ir taisyklių atitikimo dimensijoje).

3. Darbuotojai, kuriems būdinga labiau išreikšta ekstraversija, pasižymi polinkiu kurti ir skleisti daug idėjų (novatoriškas kognityvinis stilius originalumo dimensijoje) bei kruopštumu ir dėmesiu detalėms, siekiant kuo geriau atlikti darbą (adaptyvus kognityvinis stilius efektyvumo dimensijoje).

4. Darbuotojai, kuriems būdingas labiau išreikštas neurotizmo bruožas, pasižymi nenoru rizikuoti ir elgtis kitaip nei įprasta organizacijoje (adaptyvus kognityvinis stilius originalumo dimensijoje).

5. Ekstraversijos bruožas turi vertę prognozuojant novatorišką kognityvinį stilių, o sąmoningumo bruožas – adaptyvų kognityvinį stilių.

Literatūra

- Almonaitienė, J., Lekavičienė, R. (2001). Kūrybingumo ir problemų sprendimo stiliaus vertinimo galimybės taikant M. J. Kirton adaptyvumo – novatoriškumo testą. *Socialiniai mokslai*, 6 (32), 39–46.
- Buffinton, K., Jablow, K., Martin, K. (2002). Project team dynamics and cognitive style. *Engineering Management Journal*, 14 (3), 25–33.
- Bukšnytė, L., Švobaitė, K. (2009). Kognityvinio stiliaus reikšmė valstybės tarnautojų atitikimui darbo reikalavimams. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 50, 23–35.
- Cools, E., Van den Broeck, H. (2007). Development and validation of the Cognitive Style Indicator. *Journal of Psychology*, 141 (4), 359–387.
- Ee, J., Seng, T. O., Kwang, N. A. (2007). Styles of creativity: adaptors and innovators in a Singapore context. *Asia Pacific Education Review*, 8 (3), 364–373.
- Fjell, A. M., Walhovd, K. B. (2004). Thinking styles in relation to personality traits: An investigation of the Thinking Styles Inventory and NEO-PI-R. *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 293–300.
- Gelade, G. A. (2002). Creative style, personality and artistic endeavor. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 128 (3), 213–234.
- Houle-Rutherford, D. (2000, April 27–30). *Facilitating creativity with style: understanding and valuing differences*. Conference: International Association of Facilitators: The Art and Mastery of Facilitation – Worlds of Change. Canada: Toronto, Ontario.

- Houtz, J. C., Selby, E., Esquivel, G. B., Okoye, R. A., Peters, K. M., Treffinger, D. J. (2003). Creativity styles and personal type. *Creativity Research Journal*, 15 (4), 321–330.
- Isaksen, S. G., Lauer, K. J., Wilson, G. V. (2003). An examination of the relationship between personality type and cognitive style. *Creativity Research Journal*, 15 (4), 343–354.
- Jaskytė, K., Kisielienė, A. (2006). Determinants of employee creativity: A survey of Lithuanian nonprofit organizations. *Voluntas*, 17 (2), 128–141.
- Kairys, A. (2008). Didysis penketas: už ir prieš. *Psichologija*, 37, 71–84.
- Kwang, N. A., Ang, R. P., Lee, B. O., Wong, S. S., Oei, T., Leng, V. (2005). Do adaptors and innovators subscribe to opposing values? *Creativity Research Journal*, 17 (2/3), 273–281.
- Kwang, N. A., Rodrigues, D. (2002). A Big-Five personality profile of the adaptor and innovator. *Journal of Creative Behavior*, 36, 254–268.
- Mount, M. K., Barrick, M. R., Scullen, S. M., Rounols, J. (2005). Higher – order dimensions of the big five personality traits and the big six vocational interest types. *Personnel Psychology*, 58, 447–478.
- Pukėnas, K. (2005). *Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
- Stum, J. (2009). Kirton's Adaption-Innovation theory: managing cognitive styles in times of diversity and change. *Emerging Leadership Journeys*, 2 (1), 66–78.
- Tullett, A. D. (1995). The adaptive-innovative (A-I) cognitive styles of male and female project managers: Some implications for the management of change. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 68, 359–365.
- Zhang, L. F. (2000). Are thinking styles and personality types related? *Educational Psychology*, 20 (3), 271–283.
- Zhang, L. F. (2002). Thinking styles and the Big Five personality traits. *Educational Psychology*, 22 (1), 17–31.
- Zhang, L. F. (2006). Thinking styles and the Big Five personality traits revised. *Personality and Individual Differences*, 40, 1177–1187.
- Žukauskienė, R., Barkauskienė, R. (2006). Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai. *Psichologija*, 33, 7–21.

RELATIONSHIPS BETWEEN THE BIG FIVE PERSONALITY TRAITS AND COGNITIVE STYLE

Loreta Bukšnytė-Marmienė, Kristina Kovalčikienė, Aldona Čiūnytė
Vytautas Magnus University, Lithuania

Summary. Background. In the realm of empirical research, it is known that personality traits and cognitive style are related. However, still remain unanswered questions (for example, the results are contradictory about the relationship between neuroticism and cognitive style; also, there is no answer to the question of whether agreeableness

is related to cognitive style). Furthermore, although the empirical studies of relationships between personality traits and cognitive style were carried out in various countries, a lack of replicability remains in Lithuania. **Purpose.** The aim of this study was to reveal some relationships between employees' personality traits and their cognitive style. **Materials and methods.** Research participants were 110 employees (58 females and 52 males), who responded to the Kirton's Adaption-Innovation Inventory (KAI) and NEO-PI-R Inventory. **Results and conclusions.** The results indicated, that openness to experience is related to innovative cognitive style in the group/rule conformity domain, as well as extraversion in the originality dimension. Also, agreeableness and conscientiousness had substantial negative correlation with the total KAI score, indicating that adaptors are more agreeable as well as more conscientious than innovators. Neuroticism is related to adaptive cognitive style in the originality dimension as well as extraversion in the efficiency domain. The results of binary logistic regression indicated that extraversion is the predictor of innovative cognitive style while conscientiousness is the predictor of adaptive cognitive style.

Keywords: cognitive style, personality traits, Big Five model of personality.

Gauta: 2012 03 06
Priimta: 2012 05 11